

A magyar galambtenyésztés által őrzött értékek

Bagi Zoltán – Kusza Szilvia

Debreceni Egyetem Mezőgazdaság-, Élelmiszertudományi és Környezetgazdálkodási Kar,
Állattudományi, Biotechnológiai és Természetvédelmi Intézet, Debrecen
bagiz@agr.unideb.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

Magyarországon a galambtenyésztés több évszázados múlttal rendelkezik, eredményei nemzetközileg is elismertek. Vizsgálatunk célja felmérni a magyar galambtenyésztéshez kapcsolódó értékek körét és ráirányítani a figyelmet megőrzésük fontosságára. Munkánk során felmértük őshonos és régi fajtáink biológiai értékeit, valamint a galambtenyésztésnek a magyar kultúrában való megjelenését. Utóbbi területen a jelkép-ként való felhasználást, a kapcsolódó hiedelmek és szokások körét, nyelvi, gasztronómiai, építészeti és tárgyi értékeit, továbbá közösségformáló hatását vizsgáltuk. Az eredmények alapján a téma további kutatásra érdemes.

Kulcsszavak: galamb, állattenyésztés, természeti és kulturális örökség, kultúrtörténet

SUMMARY

Pigeon breeding has a history dating back several centuries in Hungary. It has internationally renowned and accepted results. Our aim was to estimate the range of values related to Hungarian pigeon breeding and draw attention to the importance of their conservation. We studied the biological values of native breeds and the appearance of pigeon breeding within the Hungarian culture. These include the use of the symbol, the relating beliefs and customs, language, gastronomy, architecture and object values, as well as the community-building effect. Based on our results we can say that this topic is worthy of further research.

Keywords: pigeon, animal breeding, cultural and natural heritage, culture history

BEVEZETÉS

Minden őshonos és régi fajta vizsgálatakor érdemes azt a megközelítést alkalmazni, hogy az adott fajtában az ember és a természet közötti mindenkor dinamikus egyensúly testesül meg. Ebből következik, hogy a fajta egyszerre viseli magán a természeti- és a társadalmi környezethez való alkalmazkodás nyomait is. Így tehát minden esetben beszélhetünk a fajtában lévő biológiai és kulturális értékekről is. Az állattenyésztési gyakorlatban a biológiai értékek elsődlegessége megkérdőjelezhetetlen. Kutatásukra, megőrzésükre és kiaknázásukra nagy figyelmet fordítunk. A kapcsolódó értékek másik csoportjának hajlamosak vagyunk kisebb jelentőséget tulajdonítani és legjobb esetben is csak másodlagos haszonvételnek tekinteni. Holott természetes, hogy az évszázadok alatt egy olyan összetett és a mindennapi élet szempontjából is nagy jelentőségű tevékenység, mint az állattenyésztés, beépül az emberek mindennapjaiba és nem csak nyomot hagy a kultúrában, hanem formálja is azt. Az őshonos vagy hagyományos állatfajták kultúrában való megjelenése túlmutat mindennapi gondozásuk és termékeik felhasználása körén, bár kétségtelen, hogy abból merítkezik. Jelképeként, szereplőkként jelennek meg a művészetekben és a valóságban, nemzeti szimbólumok, az oktatás és a tudomány eszközei, közösségek szerveződnek körükük, de természetesen számos hagyományos mesterség és karakteres gasztronómia sem létezhetne nélkülük. Végző soron tehát egy kisebb-nagyobb csoport, de akár az egyén önmeghatározásában is szerepet játszhatnak. Ezért fontos, hogy kellő figyelmet fordítsunk a fajtáinkhoz kötődő kulturális értékek megismerésére és megőrzésére is, és valódi súlyának megfelelően kezeljük a kérdést.

A fentebb tárgyaltak méginkább előtérbe kerülnek azon fajták esetében, melyek kialakítása és "használat" során nem gazdasági, hanem más jellegű haszonvételek voltak az elsődlegesek. A társadalmi átalakulásokkal ezek a fajták és értékek ugyanúgy veszélybe kerültek, mint az egykoron árutermelő fajták. Ennek egyik mintapéldája a galambtenyésztés. A történelmi Magyarországon kialakult galambfajták rendkívül sokrétű és összetett értékcsoportot képviselnek. A már említett biológiai és kulturális értékek széles köre köthető hozzájuk. A közlemény célja bemutatni ezt a sokszínűséget, egyszersmind felhívni rá a figyelmet és ösztönözni hasonló vizsgálatok elvégzését más fajok és fajták esetében is.

A MAGYAR GALAMBEAJTÁK BIOLÓGIAI ÉRTEKEI

Legtöbb fajtánk eredetét illetően nincsenek pontos adataink. Általánosságban elmondható, hogy a Kárpát-medence elhelyezkedése meghatározó szempont volt galambtenyésztésünk fejlődésében. Észak és Dél, Kelet és Nyugat találkozásánál fekvő, fejlett mezőgazdasággal rendelkező terület évszázadok óta. Számos kereskedelmi útvonal haladt át rajta, így mindig biztosított volt a különböző forrásokból érkező galamb import. A római kortól bizonyítottan jelen volt a házigalamb a Kárpát-medencében. Gál (2007) Zamárdiban egy germán ház feltárása során talált házigalamb csontokat. Az ókorban a közeli Balkánra Mezopotámiából települt ősi vallást gyakorló papok templomaikban is tartottak szálló galambokat (Kiss, 2012). A Székkutas-Kápolna dűlőn feltárt avarkori sírokból szintén előkerültek házigalamb csontok. A 13–14. századtól kezdődően pedig több régészeti lelet is bizonyítja a házigalamb folyama-

tos jelenlétét a Kárpát-medencében. A kora Árpád-kori magyarság tyúktartását már igazolták csontleletekkel (Matolcsi, 1982). Őket megelőzően pedig a longobárdok, avarok és szlávok is tartottak tyúkot (Paládi-Kovács, 2001). Valószínűsíthetően a tyúktartással párhuzamosan folyamatosan jelen volt a galambtartás is a területen, azonban a csontok rosszabb megtartása nehezíti ennek régészeti módszerekkel történő alátámasztását. Ezeknek a házigalamb állományoknak a méretét még nehezebb megítélni. Ettől függetlenül mindenképpen ez jelentette az alapot a később betelepülő magyarság és a már itt lévő, idővel asszimilálódott lakosság galambtenyésztéséhez. Ezt követte három jelentősebb korszak, melynek során döntően egy meghatározott forrásból gazdagodott az ország galambállománya. Az első ilyen Balassa (1901) írja le. Ez egybeesett a török hódoltság korával, így ekkor elsősorban keletről érkezett jelentős galambmennyiség. Ezek elsősorban közép-ázsiai, közel-keleti, perzsa és oszmán forrásokat jelentenek. Ezek a területeken már akkor is nagy múltra tekintett vissza a galambtenyésztés és a tenyésztés magas fokán álló fajtákhoz juthattak hozzá őseink. A török kort követte a Moldvai (1938) által orosz-lengyel hatás néven leírt korszak. Ekkor az említett nemzetek közvetítésével érkezett jelentősebb mennyiségű import, bár eredetesen ezek a fajták is közép-ázsiai eredetet mutatnak. Végül a Habsburg hatalom megszilárdulásával az ország politikai és kereskedelmi orientáltsága nyugatnak fordult, így a legtöbb galamb ebből a régióból érkezett. Ez a hatás napjainkig megfigyelhető, de természetesen, ahogy korábban sem, most sem jelent kizárólagosságot. Látható tehát, hogy a magyarországi tenyésztők széles genetikai alapra építve, kombinálva, abból válogatva alakíthatták ki mai fajtáinkat. Valószínűleg ennek köszönhető az is, hogy szinte minden házigalamb fajtacsoportban találhatunk magyar fajtát. Fajtáink egyediségéhez hozzájárult a természeti környezethez és társadalmi igényekhez való alkalmazkodás is. Utóbbi esetében a legjelentősebb körülmény, hogy a fajták egy-egy kisebb, jól körülhatárolható földrajzi egységben (egy nagyobb város és annak szűkebb környezete) alakultak ki. Így jellegeik hűen tükrözik az adott térség tenyésztőinek ízlését és egy kis közösség által teremtett helyi értéként is felfoghatjuk őket. Persze az idő előrehaladtával ezek szélesebb körben is elterjedhettek, és további alakításukban már más vidékek tenyésztői is részt vettek. Mindezek és a következő szelekció hatására számos fajtánk olyan egyedi jellegekkel rendelkezik, amely a világ galambtenyésztésében is egyedülálló, vagy csak nagyon kevés hasonló példával találkozhatunk. A galambfajták egyik lehetséges csoportosítási módja a felhasználási cél szerinti elkülönítés. Eszerint díszgalambként tartott fajtáink között a kiskunfélegyházi keringő, hódmezővásárhelyi ernyőszemű keringő, budapesti rövidcsőrű keringő, komáromi bukó, magyar óriás galamb, magyar óriásbegyes galamb, alföldi bugagalamb rendelkezik nemzetközi összehasonlításban is ritkának és különlegesen számító fajtajegyekkel. Ide vehetjük azonban az itthon vitatott eredetű, de a világban magyar fajtként elterjedt tyúktarka és fodros galambokat is. A sport célra tartott röpgalamb fajtáink között a budapesti magasröptű keringő, szegedi magasszálló keringő és egri kék keringő rendelkezik hasonlóan unikális fajtajegyekkel.

Húsgalamb fajtáink között pedig a magyar csirke, magyar autosex tyúkgalamb és a szováti kék kimondottan a magyar igények és környezeti feltételek szerint kialakított fajták. Mint ilyenek, alkalmasak a fél intenzív tartásmódra, melynek során takarmányuk egy részét önállóan keresik meg a szabadban, de még így is megfelelő húsmínőséget, vágáskori testtömeget és méreteket, valamint szaporaságot képesek biztosítani.

Galambfajtáink esetében mindeddig nem történt meg az értékelési és termelési szempontból jelentős tulajdonságok öröklődésének, genetikai hátterének tudományos igényű vizsgálata. Ugyanez igaz a fajták leszármazási kapcsolatainak vizsgálatára is. Az ilyen jellegű kutatásokkal részletesebb képet kaphatnánk galambfajtáink biológiai értékéről és védelmük hatékonysága is javítható lenne.

JELKÉPKÉNT VALÓ FELHASZNÁLÁS

A galamb hamar az emberi lélek szimbólumává vált és fészkelésüket a templomtornyokban az isteni kegy megnyilvánulásának tartották. Innen eredhet vallási jelképként való használat, mely napjainkban is megfigyelhető, de megjelenik az élet számos más területén is. A pusztai népek szent, áldozati állatnak tartották a madarakat. A galamb szelíd, de ugyanakkor mégis vad és szabad természetével kiemelkedhetett ezeknek a madaraknak a sorából. A korai, főleg közép-ázsiai és közel-keleti területről leírt vallásokban fontos szerepet kapott a galamb. Vallási mítoszban alapuló galamb-kultusz alakult ki akkád, arameus, kánaánita törzseknel és Mezopotámiában már az i. e. II. évezredben (Horn, 1991). Az Istár kultusz-hamar átterjedt Egyiptomba is. A pelaszg teremtésmítoszban Eurünömé, a világmindenség istennője galamb alakban tojta a világot (Hoppál et al. 1997). A Biblia ótestamentumi része csak a galambot és a gerlét említi meg név szerint a madarak közül. A mohamedán vallásúak körében a mai napig szent állat a galamb, annak ellenére, hogy a Korán nem tesz róla említést. Indiába Perzsián keresztül jutott el a házigalamb. A hindu mitológiában a szerelem istenét, Kamadevát ábrázolják galambként. A kereskedelem és háborúk nyomán gyorsan terjedt a galamb-kultusz a világban. Xenophon (i. e. 430–354) arról ír, hogy az asszírok és szíriaiak szent állatként vették a galambot Athénba, ahol már Xenophon korában, mint Aphrodité istennő templomának szent madarait tisztelték (Horn, 1991). Aphrodité esetében bujasággal is azonosították, és szerelmi ajándékként adták egymásnak a szerelmesek. Ennek a hagyománynak a későbbi megnyilvánulása a csőrében levelet vivő, szerelmi postás galamb motívum. Szárnyas lényéből fakadóan szublimált erőszakként jelenik meg (Hoppál et al. 1997). Pál és Újvári (1997) közlése szerint az anyaistennők szent madara. Feminim jellegéből adódóan anyaság-szimbólum, a szerelmi beteljesülést is reprezentálja. A mezopotámiai kultúrában Innin/Istar/Astarta istennő attribútuma. Egyiptomban a halhatatlanság madara. Az ábrázolásokon az életfa ágán ül, csőrében a fa gyümölcsével. Az antikvitásban Zeus/Jupiter – a galamb volt a dódonai jósdá jövendőmondó állata – és Aphrodité/Vénusz attribútuma. A zsidó hagyományokban az ártatlanságot, a halál fölött aratott győzelmet, a békét testesíti meg és az emberi lelket szimbolizálja. Az ókeresz-

tény művészetben a temetkezési urnákon szereplő, edény szélén álló, abból ivó galambok az élet forrásából ivó lélekre utalnak. A keresztény ikonográfiában a szentlélek megjelenítője (Hoppál et al., 1997). A magyar kultúrába is ezek a jelentések kerültek át, leginkább a kereszténység közvetítésével. A különböző hazai vallási és világi művészek előszeretettel használták szimbólumként a galambot. Például Petőfi verseiben a szeretett nő színónimája, Adynál a pedig tisztaság jelképe. A 19. századi magyar népművészet motívumkincse túlnyomórészt növényi elemekből áll. Érdekes módon a fazekasság az a népművészeti ág, amelyikben uralkodóak a madárbrázolások. Ezekon könnyű beazonosítani a galambot, mert a gallyat – mint az élet fájának egy darabját – a csőrében tartó madár bibliai történetre való utalás. Természetesen találunk példát a népművészet más területein is. Szőttesek hízmésein, festett tárgyakon, de akár kovácsoltvas kapukon és a népdalokban, valamint népmesékben is fellelhető motívum, mely minden esetben a korábban már tárgyalt jelentéseket hordozza.

SZOKÁSOK ÉS HIEDELMEK

Surányi (2008) így ír: „*A galambtartás feltáratlan területe a hazai agrárműltnek és néprajznak*”. Katona (1949) gyűjtése nyomán maradt ránk számos csongrád-megyei szokás és hiedelem a galambokkal kapcsolatban. Ő jegyezte le, hogy „*Régebben a csirke nyakát is inkább kicsavarták, mint elvágták. Ez a szokás a galamboknál mindmáig él. Azt tartják ugyanis, hogy a galamb nyakát nem szabad késsel elvágni, mert a galamb a szentlélek jelképe.*” Más állatokhoz hasonlóan az időjósulásban is jelentőséget tulajdonítottak neki. A galamb fürdésekor azt mondták, hogy esőt érez. A baromfikhoz hasonlóan a galamb esetében is kialakult a keltetés ideális időpontjához kapcsolódó szokás. Ez úgy szól, hogy ha két Boldogasszony között kel a galamb, azt mának hagyják, mert jó tojó és keltő lesz belőle. Egy másik példa, hogy a galambok beszoktatásakor Csongrádon koldusbotot loptak és tettek ülőnek a galambpadlásra. Ivóvizet pedig a földből kikerült emberkoponyába adtak a galamboknak, hogy azok együtt maradjanak (Paládi-Kovács, 2001). Egy vérbeli galambászt egész életében végigkíséri szenvedélye, így természetes, hogy ez temetésében is megnyilvánult. A következő szokást Szegeden jegyezték le. Az ehunyt galambász temetésére kedvenc galambjait zsákban kivitték, és a koporsó sírba eresztése közben szabadon eresztették (Ortutay, 1979). Szintén ő az, aki többek között a galambászat meghatározását és a röpgalamb hajtás igen változatos technikáinak elnevezését is felsorolja. A következőképpen írja le a tevékenységet: A galambok tenyésztése, nevelése és idomítása. A galambászat a szegedi parasztemberek egyik legszeszvedélyesebb, sportszerű szórakozása. Az itteni galambászokról lejegyezi, hogy „*egy-egy galambásznak 10–100 pár púrszlíja is van, gondosan neveli őket, tulajdonjegy nélkül is megismeri a magáét, gyönyörködik röptükben, keringésükben, játékos bukfencezésükben. A levegőben kóválygó, falkájától elszakadt, idegen kórorgó, őgyelgő galambot zsákmányul ejtik. Ennek több aprólékos módja van: lépezés, törözés, cserényezés, aláhajtás. A galambász a maga felhajtott galambjaival bele-*

vet másnak a levegőben közeledő falkájába. Ilyenkor a két galambcsereg összeforog, vagyis elkeveredik egymással. Bizonytalan, hogy melyik falka keveredik fölül és ragadja magával a másikat, illetve abból egy-két galambot.” A tenyésztés és röptetés különböző technikai és módjai egyéni és közösségi tevékenységként is értelmezhetőek. Fontos lenne ezeknek a hagyományoknak az átörökítése a következő generációkra is.

NYELVI ÉRTÉKEK

A galambtenyésztéshez kapcsolódó nyelvi értékek mindeddig nem lettek feldolgozva, csak bizonyos részük kerül említésre a baromfitartás szókinccsének szintén hiányos irodalmában. A baromfitartással török népek révén ismerkedett meg a magyarság. Györffy (1943) közlése szerint jelentős, a művelődés minden ágára kiterjedő műveltség hatásáról tanúskodik a magyar nyelv bolgár-török eredetű szókinccse. A középkor folyamán a szomszédos szláv népek is hatással voltak a magyar baromfitartás kifejlődésére. Erre vall például kakas, kacska, gácsér, galamb, palozsna, ketrec szavunk szláv eredete. (Moór, 1963). A fentiekből következik, hogy a baromfitartást nem teljes egészében a szlávoktól vette át a magyarság, hiszen, ennek a gazdasági ágazatnak igen gazdag, történetileg eredet szempontjából is rétegzett, hangfestéssel és hangutánzással keletkezett szavakban különösen bővelkedő szókészlete alakult ki, írja Balogh és Király (1976). Galamb szavunk eredetéről Tótfalusi (2001) közöl adatokat. Ezek szerint szláv, valószínűleg déli szláv eredetű (horvát golub, szlovén golob), ám még a 10. század előtti átvétel, amikor még a legtöbb szláv nyelvben megvoltak a nazális magánhangzók, s így egy *golomb-féle alak került nyelvünkbe, majd nyíltabbá válás révén nyerte el mai alakját. A szláv eredeti pedig a latin columba (‘galamb’) szóból ered. A galamb jelképként történő felhasználása a nyelvben is változásokat idézett elő. Kialakultak változatai kedveskedő megszólításként, mint szerelmesem, kedvesem, vagyis galambom. Származékai a galambos, galambocska, galambász. A moldvai csángók azonban porumbicának (román eredetű szó) hívják a galambot (Paládi-Kovács, 2001). A magyar nyelvben változatos szókészlet alakult ki az aprójószág tollzatának, színének, állapotának leírására. Leginkább hangutánzó, állathívogató szavak, és a belőlük képzett főnevek és igék gazdagították a terminológiát. Igaz ez a galambra is, de itt elsősorban a különböző fajták, szín- és formaváltozatok jelölésére használt szókinccs gazdag. Itt is előfordulnak azonban idegen eredetű megnevezések. A nyelv belső fejlődése nagyban elősegítette a baromfitartás szókinccsének bővülését, így igen gazdag gyűjtemény alakult ki táj-szavakból. Ezért Paládi-Kovács (2001) szorgalmazza a szavak földrajzi elterjedésének és táji rendezőségének alaposabb elemzését. Különösen mert, regionális szabályosságot, történeti rögzülést mutat. Egy alaposabb vizsgálat során bizonyára szép számmal előkerülnének a galambtenyésztéshez kapcsolódó, eddig országosan nem ismert kifejezések is. A legtöbb ilyen szó valószínűleg nem új képződmény nyelvünkben, melyek ennek a tevékenységnek köszönhetik létüket, de más területekről kölcsönvett szavak ebben a kontextusban új jelentéssel gazdagodtak. Ezeknek az elsősorban helyi, tájegységi nyelvi értékeknek a feltárása valóban időszerű feladat.

ÉPÍTÉSZETI ÉS TÁRGYI ÉRTÉKEK

Az állattartás – legyen szó bármelyik háziállat fajról – szükségszerűen magával vonja különböző speciális építmények kialakítását is. „*A honfoglaló magyaroknak volt lakókertjük és ólaskertjük. Külön óla van a baromfinak, disznónak, juhna, lónak, szarvasmarhána*” (Györffy, 1943). A galamb esetében érdekes kettség figyelhető meg ebből a szempontból is. Egyrészt igaz az előző állítás, hiszen a galambdúc vagy később a galambház kimondottan a házigalamb igényeihez szabott építmény, amit más haszonállat nem tudott használni. Ugyanakkor ezzel párhuzamosan előfordult az is, hogy más állatok számára emelt, vagy egyéb gazdasági épületekhez kapcsolva alakították ki a helyüket. Sőt, a galambpadlás, vagy az eresz alatt elhelyezett, esetleg a homlokzaton kialakított fészkek formájában a lakóházat is felhasználták erre a célra (Czakó, 1933).

Sok vidéken lehetett látni az oszlopokra, esetenként csak egyetlen oszlopra épített galambdúcot a tanya, vagy a falusi ház udvarán. Galambok tartása a gazdasági udvarban a 20. században a magyar nyelvterület nagy részén szokás volt, tömegben azonban a Dél-Tiszántúlon, leginkább tanyán tartottak galambot. Az itteni parasztudvarok jellegzetes építménye a galambdúc (Ortutay, 1979). Az Alföldön (Csongrádban különösen) jellemző volt az ún. kerekől, amit főleg az aprójószág számára emeltek, de előfordult, hogy az alsó szinten a disznókat helyezték el. Ezek előfordultak akár 3–4 szintes változatban is, ilyenkor az építmény mérete a 2 métert is meghaladhatta. Alul a ludak és kacsák kaptak helyet, felettük a tyúkok és csirkék foglaltak el 1–2 szintet, legfelül pedig a galambok kaptak helyet (Vargha, 1940; Barna, 1971). Más források is kiemelik a galambdúcot egyediségét. „*Az alföldi városok, falvak, tanyák, telkeinek „kemelkedő” építményei a magas oszlopokon álló galambdúcotok. A rendszerint fából, deszkából készült, többszintes, zsindegyel vagy cseréppel fedett építmények homlokzatát két oldalról röplukák jellegzetes sora tagolja. Az Alföldön sokfelé sövényből is fonták őket. Különösen a Dél-Alföldön gyakoriak a vályogból falazott lábon álló, nagyméretű épületek is*” (Rakoncai és Szabó, 1996). Nem csak az Alföldön ismerték ezt az építményt. A 18. századi Erdélyben már egészen elterjedt a „lábán”, oszlopon elhelyezett galambdúc, galambdúc is, írja Szabó (1977). Pallas Nagy Lexikona (Gerő, 1894) a következő leírást adja: „*Galambdúc: a galambok számára rendszeren a lakóház keleti vagy déli oldalán a fedél alatt, vagy külön oszlopra készített lakóhely. Mérete azon terület négyszerese, melyet a galambtetésnél elfoglalnak. A fészkek száma kétszerese legyen a ducban tartott galambházak számának; átmérőjük 33–36 cm, mélységük 8–10 cm. A röplőlukákat függő ajtóval s elülről kiálló deszkával szokás ellátni*”. A külön álló ducok egyik változata a galambkerék, ami oszlopon nyugvó, kör alakú galambdúcot jelöl. Paládi-Kovács (2001) közlése alapján a galambház és a galambpadlás volt jobban elterjedve Szeged környékén, sőt ezek tartozékairól is közöl információkat. „*Szegeden, Tiszaigaron és az Alföld számos pontján a galambház, galambpallás tágas hely, amit negyedévenként kitakarítanak, meszelnek, homokoznak, s ahol a tojó és keltetőfészkeknek szolgáló lá-*

dákat, kosarakat, függesztenek fel a tetőzetre. ... A galambokat a legtöbb helyen a padlás elrekesztett végében, vagy különböző kosarakban, dúcokban tartják. Szegeden a padlástetőn hagyományosan lecsapható cserény (tégla alakú ketrec vesszőfonadékból), újabban pedig drótsodronyból készült kuppantyú szolgál a galambok befogására. Hosszú cserénymadzag segítségével az udvaron állva is felnyitható vagy lecsapható.” Az itt felsorolt építmények, és megoldások szinte változatlan formában élnek tovább napjainkban is, leginkább az anyaghasználatban találhatók eltérések. Az ilyen jellegű építmények száma azonban jelentősen visszaesett, köszönhetően a galambtenyésztés visszaszorulásának.

Egészen egyedi, a galambtartáshoz kapcsolódó építmény a galambbúgos, fedett nagykapu, vagy, ahogy a köznyelvben elterjedt, a székelykapu. Ennek az építménynek az esetében nem a galambok elhelyezése volt a fő cél, de annyira karakteres és szakrális szempontból is nélkülözhetetlen eleme a galambbúg, hogy székelykapu nem létezhet enélkül. A galambbúgos nagykapu egész Erdélyben elterjedt az újkor elején (Szabó, 1977). Sebestyén (1999) írja a székelykapuról, hogy a székelyföldi falvak utcaképének meghatározó elemei a galambbúgos fedett nagykapuk. Ennek fontos alkotórésze a zsindegyezett tetejű galambbúg. 1636-ban Simonfalván leírtak már galambbúgos, zsindegyes kaput. „*Egy-egy székely család által lakott telket, a „belsőséget” az ott álló házat, s gazdaságot körbefogó kerítéshez épített kapu, két világ, az udvarkertet jelentő „élet” és az azt fenyegető külső világ határán áll, összetett kétosztású építményként egyesítve a bezár jelentésű ótörök kapu és a nyílást jelentő finnugor eredetű ajtó szavainkkal megjelölt tárgyakat. Századunkban vált a galambbúgos nagykapu a több nemzetiségű Erdélyben a székelység egyik, az identitásuk megtartását a külvilág felé közvetítő jelképévé.*” Egy ilyen fontos építménynél minden elemnek és díszítésnek funkciója és feladata van, üzenetet közvetít. Ebben a rendszerben a kapu fölötti galambdúc a portát védő szellemek, ősök lakhelyeként készült (Lükő, 1942). Bár erdélyi különlegességként tartja számon a közvélemény, korábban is volt példa rá, hogy megjelentek hasonló kapuk a Kárpát-medence más tájain is. „*Galambbúgos szériúskapukat használtak itt-ott a Kisalföldön (például Hövény, Béla)*” (Paládi-Kovács, 2001).

A tárgyi értékek köre hasonlóan gazdag. Ez annak is köszönhető, hogy az építményekhez hasonlóan a tárgyi eszközök zöme is egyedi alkotás, ritka a két egyforma darab vagy a szériában gyártott termék. Ide tartoznak a különböző fészkek, ládák, ketrecek, berendezési tárgyak, díjak, oklevelek, katalógusok, könyvek, folyóiratok, fényképek és számos művészeti alkotás.

GASZTRONÓMIA

A világ más részeihez hasonlóan Magyarországon is felhasználták a galambot élelmiszer alapanyagként. Bár a régebbi korok embere sokkal több galambot evett, mint az ma jellemző, ez korábban sem volt mindennaposnak mondható. Ebben a minőségében is mindig különlegesség maradt. Nem volt általános tömeges fogyasztása, főleg alkalmi ételek készültek galambból.

Ennek egyik formája a tehetősebb rétegek egyébként is exkluzivitásáról híres vacsoráinak étlapján való szereplés. Ebben az esetben a minőségi gasztronómia kedvelt alapanyaga volt, és az napjainkban is. A másik irány a hétköznapi, népiesebb gasztronómiában érhető tetten, amikor egyszerűbb receptek alapján, de szintén alkalmi jelleggel készítettek galamb ételeket. Ezek az alkalmak a különleges húsminőséghez kapcsolódnak, ugyanis a galambhús rendkívül zsírszegény, magas tápértékű és könnyen emészthető húsféleség, még a különböző baromfi fajok húásával összevetve is. Mint ilyen, rendkívül alkalmas betegek számára. A néphagyomány szerint például a betegeknek és szülés után a nőknek galamblevest kell enniük. Ahogy Paládi-Kovács (1999) is írja, „*betegeknek, gyermekágyas asszonyoknak sok vidéken galamblevest szoktak adni. Leveshez galambfiókat vágnak, amelyik még sohasem repült ki a fészekből. A galambfiak zsírosak, gyenge húsuak.*” Persze a paraszti konyha szintén felhasználta színesítő elemként is. Több idős ember elmondása alapján, főleg a tanyavilágban gyakran került az asztalra galamb. Szigeti (2006) galamb recepteket is említ könyvsorozatában. A Felső-Tisza vidék esetében megemlíti, hogy nagyon sok galambot tartottak és szívesen fogyasztották is. Leírja, hogy a galambok kopasztása nehézkes és, hogy sütésre csak a fiatal egyedeket használták, az idősebbeket csak levesbe volt érdemes használni, húruk keménysége miatt. Itt említi meg a különböző testrészek felhasználási módjait is. A szárnyakat, lábakat, nyakat levesben, a mellhúst, combokat, fart és szárnytöveket sütéshez használták. A Hajdúság és a Hortobágy esetében leírja, hogy a vidék tanyáiban szívesen tartottak – általában kis testű „seregi” – galambot, melyek nem igényeltek különösebb törődést. Itt is előkerül, hogy a gyermekágyas asszonyoknak galambbecsináltat főztek. A Sárréten a pulykánál és a gyöngytyúknál is jelentősebb volt a galambtartás. Szintén megemlíti a galambot mint alapanyagot a Rétköz és a Nyíri Mezőség gasztronómiájánál is.

Érdekes adalékkal szolgált Kérdő Lajos orosházi galambász is, aki gyerekkorát az ötvenes években a Vásárhelyi-pusztai tanyavilágában töltötte. Elmondása szerint a Rákosi korszak beszolgáltatásai során, gyakran minden állatot elvittek családjá tanyájáról, kivéve a galambokat, mivel az öreg, már repülő galambokat vagy nem lehetett megfogni, vagy nem érte volna meg a fáradságot. Így a nagy nélkülözésben is, legalább hetente egyszer hús kerülhetett a család asztalára. Ez pedig az év nagy részében fenntartható volt, hiszen takarmányozni sem kellett a galambokat, azok a környező területekről összegyűjtötték a szükséges takarmányt. Gazdaságosságát jelzi az a tény is, hogy míg a különböző baromfi-fajták esetében vidékenként és vagyoni helyzetűtől függően jelentős eltérések voltak (Paládi-Kovács, 2001), addig a galambtartás kevésbé kötődött a vagyoni helyzethez (Katona, 1971). Könnyű belátni, hogy a történelem hasonlóan vészterhes időszakokban valószínűleg ehhez hasonlóan fontos vész tartalékot is képezhetett a tanyasi családok számára a galambállomány.

SZOCIOLÓGIA

Fontos hozadéka a galambtartásnak, hogy emberi közösségek szerveződnek köré. Bell (1994) megfogal-

mazásában a galambok a természeti világ képviselői, ami kívül áll a társadalmi csoportokon, melyek megosztják az embereket. Kornblum (1974) vizsgálata szerint a munkásosztályban és a szegényebb rétegek körében volt egy hagyományos igény, egy nemi kiváltság, hogy a férfi elhagyja az otthonát és a barátaival csatlakozzon egy kényelmet biztosító „férfias világhoz”. Ezt a világot biztosíthatja a galambtenyésztő közösség is. Jerolmack (2009) szegény és munkásosztálybeli galambtenyésztő férfi lakosság kulturális kontextusait vizsgálta New York többnemzetiségű városrészeiben. Megállapította, hogy a társadalmi és kulturális különbségek nem vezettek ellenségeskedéshez és bizalmatlansághoz, ami megakadályozza a kapcsolatok kialakulását különböző etnikai- és korcsoportokban. Ez nem várt eredmény volt, ami szöges ellentétben állt a szintén multikulturális, hasonló társadalmi csoportokra vonatkozó szakirodalmi adatokkal. Ugyanezekben a galambtenyésztő csoportokban is vannak ellentétek és léteznek univerzális sztereotípiák, a tagjaik mégis képesek egyesületekbe tömörülni és együttműködni. A közös elkötelezettség és a galambtartásba fektetett anyagi javak egyesíti ezeket az embereket egy „semleges pályán”. „*Ahogy a madarak keverednek az égen, úgy keverednek az emberek a földön.*” Minél több időt és megbecsülést fektet valaki a galambokba, annál jobban számít számára a más tenyésztőkkel való kapcsolat, tekintet nélkül a korra vagy az etnikai származásra. A szociális világuk elkülönül, tudásanyaguk akkumulálódik, a nyereség felhalmozódik, de ez a szakmai hálózat nem alkalmazható más kontextusokban. Ez a tény növeli a csoporton belüli szolidaritást. Szintén fontos, hogy a tenyésztés az önmegvalósítás eszköze. Ennek eredményeit pedig szükségszerűen kommunikálni kell a külvilág felé. Ehhez kapcsolódik az is, hogy az eredményeket, megfigyeléseket, tapasztalatokat és véleményeket olyan partnerral lehet csak megosztani, aki maga is hasonló háttérrel rendelkezik. Így tehát csoportosulások, közösségek formálódnak azok minden velejárójával együtt (barátságok, tisztelet, versengés és ellentétek stb.). Az ilyen csoportosulások keretszerve Magyarországon a tenyésztői egyesületek, fajtaklubok, valamint az ezek alkotta országos szövetségek. Az egyesületben és klubokban folyó egyesületi élet meghatározó egy-egy ilyen közösség életében és új magaslatoiba emelheti a csoportok szociális életét az önszerveződés szükségszerűen velejáró, és önkéntesen vállalt hozdékával. Ezekre jó példa a Magyarországon nagy hagyományokkal bíró röpversenyegek, kiállítások, galambpiacok, börszék és találkozóik egész évet lefedő rendszere. A monori kisállatbörze például Közép-Európa legnagyobb ilyen jellegű rendezvénye, már több évtizede. Mára nélkülözhetetlen eleme lett a bel- és külföldi galambtenyésztők kapcsolattartásának. Számos egyesületünk alapítása száz évnél is régebbre tekint vissza. Ezekben és a szintén több évtizedes múlttal rendelkező társaikban generációk halmozzák fel és örökítik egymásra a csoportok hagyományait, tudását. A galambtenyésztés összetartó kapocs egyének és csoportok között is, melynek ereje sokszor képes felülmúlni a társadalmi, nemzeti, vallási, történelmi és más ellentéteket is. Ezt az értéket tisztelnünk és őriznünk kell.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító

számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretei között valósult meg.

IRODALOM

- Balassa Gy. (1901): Az okszerű galambtenyésztés. Miskolc. 248.
- Balogh L.–Király L. (1976): Az állathangutánzó igék, hívogatók és terelők somogyi nyelvhasználata. Akadémiai Kiadó. Budapest. 225.
- Barna G. (1971): Kerekólak a Hármaskörös mentén. *Ethnographia*. Magyar Néprajzi Társaság. Budapest. 82. 4: 585–598.
- Bell, M. M. (1994): *Childerley: Nature and Morality in a Country Village*. University of Chicago Press. Chicago. 292.
- Czakó E. (1933): A magyarság néprajza II. – A magyarság tárgyi néprajza. Királyi Egyetemi Nyomda. Budapest. 443.
- Gál, E. (2007): Bird remains from archeological sites around Lake Balaton. [In: Zatykó, Cs. et al. (eds.) *Environmental Archeology in Transdanubia*.] Archaeological Institute of the Hungarian Academy of Sciences. *Varia Archaeologica Hungarica*. Budapest. 20: 79–96.
- Gerő L. (1894): *Pallas Nagy Lexikona*. VII. Kötet. Pallasz Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság. Budapest. 965.
- Gyórfy I. (1943): *Magyar falu – magyar ház*. Turul Kiadás. Budapest. 231.
- Hoppál M.–Jankovics M.–Nagy A.–Szemadám Gy. (1997): *Jelkép-tár*. Helikon Kiadó. Budapest. 320.
- Horn P. (1991): A galamb és az ember kapcsolata. [In: Ballay A. (szerk.) *Galambtenyésztők kézikönyve*.] Mezőgazdasági Kiadó. Budapest. 309.
- Jerolmack, C. (2009): Primary groups and cosmopolitan ties. The rooftop pigeon flyers of New York City. *Ethnography*. 10. 4: 435–457.
- Katona I. (1949): A csongrádi baromfitartás szokásai és hiedelmei. *Ethnographia*. Tudományos Folyóiratkiadó. Budapest. N. V. 60: 164–182.
- Katona I. (1971): *Baromfitartás Tiszaigaron*. Emlékkönyv a Túrkevei Múzeum fennállásának 20. évfordulójára. Túrkeve. 43–57.
- Kiss S. (2012): *Az év galambfajtája: a szegedi magasszálló keringő – Tisztelet az elődöknek! Sok szép élményt az utódoknak*. Galamb- és kisállat magazin. Budapest. 56. 2: 2–3.
- Kornblum, W. (1974): *Blue Collar Community*. University of Chicago Press. Chicago. 260.
- Lükő G. (1942): *A magyar lélek formái*. Exodus. Budapest. 340.
- Matolcsi J. (1982): *Állattartás őseink korában*. Gondolat Kiadó. Budapest. 332.
- Moldvai F. (1938): *Galambtenyésztők kézikönyve*. Columbia kisállat-tenyésztő egyesület. Kolozsvár. 204.
- Moór E. (1963): *Ketrec-katroc*. *Magyar Nyelv*. 59. 4: 472–474.
- Ortutay Gy. (1979): *Magyar Néprajzi Lexikon*. Második kötet. Akadémiai Kiadó. Budapest. 752.
- Pál J.–Újvári E. (1997): *Szimbólumtár – Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából*. Balassa Kiadó. Budapest. 533.
- Paládi-Kovács A. (1999): *Népi gazdálkodás a Bódva-völgyében*. [In: Bodnár M.–Rémiás T. (szerk.) *Tanulmányok a Bódva-völgy múltjából*.] Putnok. Gömöri Múzeum és Baráti Köre. 808.
- Paládi-Kovács A. (2001): *Magyar néprajz II. – Gazdálkodás*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1170.
- Rakoncai J.–Szabó F. (1996): *A mi Alföldünk*. Békéscsaba. Nagyalföld Alapítvány. 219.
- Sebestyén J. (1999): *Fedett nagykapuk a Székelyföldön*. [In: Balassa M.–Iván-Cseri M. (szerk.) *Népi építészeti erdélyben*.] Szentendre. 355.
- Surányi B. (2008): *A magyar paraszti gazdálkodás biológiai öröksége a Kárpát medencében, 1700–1950: ökológiai feltételek és történelmi hagyományok*. Debreceni Egyetem Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma. Debrecen. 291.
- Szabó T. A. (1977): *A galambbúgos nagykapu az erdélyi régiségben*. *Ethnographia*. Magyar Néprajzi Társaság. Budapest. 88. 2–3: 302–328.
- Szigeti A. (2006): *Népi Konyha*. Mezőgazda Kiadó. Budapest. 346.
- Tótfalusi I. (2001): *Magyar etimológiai nagyszótár*. Arcanum Adatbázis. Arcanum DVD Könyvtár. Budapest.
- Vargha L. (1940): *Boglyakemence alakú baromfiólak az Alföldön*. *Néprajzi Értesítő*. 32: 345–360.